

**Çameli Sempozyumu
Bildiriler Kitabı**

ISBN: 978-605-2055-81-6
Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
Yayın No: 208

İmtiyaz Sahibi
*Denizli Büyükşehir Belediyesi Adına
Büyükşehir Belediye Başkanı
Osman Zolan*

Genel Koordinatörler
*Serhat Akbulut
Hüdaverdi Otaklı*

Baskı ve cilt
*KD Karton Dijital Matbaacılık
Kazım Karabekir Cd. Koyunlu Han Nu: 95/36 Ankara
Tel: 0 (312) 341 52 39
Sertifika Nu: 44423*

Birinci Baskı
Haziran 2023

Denizli ©

I. ÇAMELİ SEMPOZYUMU

Danışma Kurulu

Denizli Valisi Ali Fuat Atik
Denizli Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Zolan
Pamukkale Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Kutluhan
Çameli Kaymakamı Kübra Eroğlu
Çameli Belediye Başkanı Cengiz Arslan

Düzenleme Kurulu

Cengiz Arslan – Çameli Belediye Başkanı
Prof. Dr. Celal Şimşek – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Gamze Gököz Doğu – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Halim Ceylan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer Adak – Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Özgü Hafızoğlu – Pamukkale Üniversitesi
Öğr. Gör. Recep Çakır – Pamukkale Üniversitesi

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Aydın Yapar – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Bahadır Duman – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Celal Şimşek – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem Sabbağ – Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan Haytoğlu – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan Özen – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp Başkale – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Gamze Gököz Doğu – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Gürkan Semiz – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hacer Simay Karaalp Orhan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Halil Kumsar – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Halim Ceylan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Kara – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Ceylan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Türkçüer – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir Özkaya – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Koray Özcan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Çiçek – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Meder – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Özkul – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Ak – Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Murat Özban – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Beyazıt – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Duran – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer Adak – Pamukkale
Üniversitesi Prof. Dr. Oğuz Karadeniz – Pamukkale
Üniversitesi Prof. Dr. Oğuz Özbek – Pamukkale
Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Nuri Ağdağ – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür Başkan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem Sertkaya Doğan – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Gökçe – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Raşit Urhan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Sebahattin Nas – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Gökhan Şenol – Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Türkan Erdoğan – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Velittin Kalınkara – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yahya Tülek – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Durdu – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Gökğöz – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Barış Semiz – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Engin Demiray – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Işık – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Gizem Karakan Günaydın – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Gül Aktaş – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Habibe Kahvecioğlu Sarı – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Metin Armağan – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan Uzun – Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Ülker – Eskişehir Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Donat – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel Çukurluoğlu – Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Aykut Önder Sarıçiftçi – Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Levent Taş – Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Özgü Hafizoğlu – Pamukkale Üniversitesi
Öğr. Gör. Recep Çakır – Pamukkale Üniversitesi
Öğr. Gör. Senem Tüfekçi – Pamukkale Üniversitesi

Sekretarya

Öğr. Gör. Recep Çakır – Pamukkale Üniversitesi
Ahmet Sadıç – Çameli Belediyesi
Serpil Uğur – Çameli Belediyesi

İçindekiler

ÇAMELİ'YE DEĞER KATANLAR	17
<i>Cengiz Arslan</i>	
ARKEOLOJİK YÖNDEN ÇAMELİ COĞRAFYASI	45
<i>Celal Şimşek</i>	
RESMİ KAYITLARA GÖRE ÇAMELİ YÖRESİ TARİHİ	89
<i>Şevket Can</i>	
XV. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KARAMAN/ÇAMELİ İLE ÇEVRESİNİN SİYASİ, İDARİ VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU	107
<i>Behset Karaca</i>	
ÇAMELİ: TARİHİ, SOSYO-EKONOMİSİ VE AİLE YAPISI	125
<i>Neşide Yıldırım</i>	
TEKE YÖRESİ, YÖRÜK/TÜRKMEN MÜZİĞİ VE ÇAMELİ YÖRESİNE AİT MASIT KIRIĞI İLE İLGİLİ BİR ALAN ÇALIŞMASI	143
<i>Sabri Kuşkonmaz</i>	
ÇAMELİ İLÇESİ MEZAR TAŞLARI HAKKINDA ÖN DEĞERLENDİRME	157
<i>Mustafa Beyazıt, Meryem Canseven</i>	
GELENEKSEL TÜRK MİMARİSİNİN ÖRNEKLERİ: ÇAMELİ EVLERİ	185
<i>Kadir Özkaya, Taner Dizel</i>	
DENİZLİ ÇAMELİ YÖRESİNDE BULUNAN TARİHİ CAMİLER VE SÜSLEMELERİ	203
<i>Taner Dizel, Kadir Özkaya</i>	
ÇAMELİ YÖRESİ SU DEĞİRMENLERİ	219
<i>Şaban Kök</i>	
KÜLTÜREL KALINTILAR	235
<i>Özcan Özçelik</i>	
HAYRİ DEV	269
<i>Özcan Özçelik</i>	
HAYATİ İNANÇ	281
<i>Emrah Şimşek</i>	
ÇAMELİ İLÇESİ ESKİ MEZARLIKLARI VE TAŞLARI	285
<i>Zeki Akakça</i>	
ÇAMELİ YEMEK KÜLTÜRÜ	295
<i>Nurten Çekal, Esradeniz Doğan, Nusret Ercan Şenlikçi</i>	
ÇAMELİ'NİN COĞRAFI İŞARETE ADAY GASTRONOMİK ÜRÜNLERİ	307
<i>Nurten Çekal, Esradeniz Doğan, Hatice Aktürk</i>	
KOOPERATİFLERİN KAYNAK BULMA SORUNU VE BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ	317
<i>Mehmet Varol, M. Ensar Yeşilyurt</i>	
KÖYE DÖNÜŞ VE ORGANİK TARIM	323
<i>Mehmet Can</i>	

ÇAMELİ FASULYESİ	329
<i>Evren Atmaca, Ramazan Akın</i>	
ÇAMELİ'DE CEVİZCİLİK	335
<i>Ayşe Gün</i>	
DENİZLİ İLİ ÇAMELİ İLÇESİNDE SERACILIK	345
<i>Güler Çimen, Şakir Çınar, Saffet Üge, Ali Yılmaz</i>	
ÇAMELİ İLÇESİ SÜT SEKTÖRÜ	349
<i>Hakan Bolat</i>	
ÇAMELİ İLÇESİ TURİZM POTANSİYELİ	355
<i>Serkan Bertan</i>	
ÇAMELİ İLÇESİNDE TURİZM	361
<i>Ahmet Sağdıç</i>	
DENİZLİ - ÇAMELİ YÖRESİ AĞIZ ÖZELLİKLERİ	373
<i>Hacer Kuru</i>	
ÇAMELİ'DE YÜKSEK ÖĞRETİM: İLK YILLAR	393
<i>Muzaffer Adak</i>	
KIRSAL ALANDA KADIN SORUNLARI: DENİZLİ-ÇAMELİ İLÇESİ ÖRNEĞİ	403
<i>Gül Aktaş, Eylül Sebzeci</i>	
ÇAMELİ İLÇESİNDE NÜFUSUN GELİŞİMİ VE DAĞILIMI	417
<i>İbrahim Gökburun</i>	
ÇAMELİ KİLİM DOKUMACILIĞININ KÜLTÜREL PERSPEKTİFİ	445
<i>Serkan Güzel, Burçin Karabolat, Gökçe Pınar Şenbakar, Gülce Ekin Köse, Meltem Salacak, Koray Ertuğ, Özhan Turan, Seher Özkaya, Pamukkale Üniversitesi, Çameli Belediyesi, Çameli Meslek Yüksekokulu, Çameli Halk Eğitim Merkezi</i>	
ÇAMELİ GELENEKSEL GİYİM KÜLTÜRÜ	457
<i>Nesrin Kacar</i>	
DENİZLİ ÇAMELİ HALI KİLİM DOKUMACILIĞI VE KÖK BOYACILIK	473
<i>Yurduşen Bacaksız</i>	
ÇAMELİ İLÇESİNE KAYITLI 2018-2021 TARİHLERİNDE TANI ALMIŞ KANSER HASTALARININ SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: KESİTSEL RETROSPEKTİF BİR KOHORT ANALİZİ	481
<i>Gamze Gököz Doğu, Canan Karan</i>	
ÇAMELİ İLÇESİNDE SÜRDÜRÜLEN KANSER TARAMA PROGRAMLARI	485
<i>Nurhan Meydan Acımış, Erkan Barış</i>	
ULAŞTIRMA SİSTEMLERİNİN EKONOMİK KALKINMAYA ETKİLERİ: ÇAMELİ ÖRNEĞİ	491
<i>Halim Ceylan</i>	
ÇAMELİ İLÇESİ KOLAK KÖYÜ KUSURU GÖLÜ'NÜN OLUŞUM MEKANİZMASININ MÜHENDİSLİK JEOLJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	503
<i>Halil Kumsar</i>	
ÇAMELİ İLÇESİ'NİN JEOLJİK DEĞERLERİ VE JEOTURİZM POTANSİYELİ	511
<i>Arzu Gül, Mehmet Özkul</i>	
ÇAMELİ YÖRESİNİN DEPREMSELLİĞİ	527
<i>Fatma Figen Altınoğlu, Gülten Polat</i>	

KİBYRATİS BÖLGESİ (KABALİS BÖLGESİ) ARAŞTIRMALARINA YENİ KATKILAR: ÇAMELİ YENİMAR MAHALLESİ KURTARMA KAZISI.....	537
<i>Şeniz Yener, Dilek Bor, Şaban Kök</i>	
BATI TOROSLARDA ENDEMİK VE NADİR BİTKİLER AÇISINDAN ÖNEMLİ BİR ALAN: KARGIN YAYLASI (ÇAMELİ-DENİZLİ).....	561
<i>Gürkan Semiz, Batıkan Günel, Rasim Çetiner</i>	
ÇAMELİ (DENİZLİ) VE ÇEVRESİNİN FLORASINA GENEL BİR BAKIŞ.....	569
<i>Hasan Yıldırım, Tuğkan Özdöl</i>	
ÇAM REÇİNELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE DOSTU TEKNOLOJİK UYGULAMALARI.....	581
<i>Metin Ak</i>	
ÇAMELİ İLÇESİNİN ORNİTOFAUNASI (KUŞ ÇEŞİTLİLİĞİ).....	589
<i>Raşit Urhan, Esat Kızılyaka, Mehmet Karaca</i>	
KANLIÇAY DERESİ (ÇAMELİ, DENİZLİ) ALABALIK ÇİFTLİKLERİ İÇİN ÖNEMLİ BİR BESİN KAYNAĞI: GAMMARSUS SPP. (GAMMARIIDAE LEACH, 1814).....	597
<i>Gürçay Kıvanç Akyıldız, Esin Özdemir</i>	
DENİZLİ İLİ ÇAMELİ İLÇESİNDEKİ GÖKKUŞAĞI ALABALIĞI ÜRETİMİ YAPILAN İŞLETMELERDE KULLANILAN AKARSU KAYNAKLARININ BAZI FİZİKSEL VE KİMYASAL KALİTE ÖZELİKLERİNİN BELİRLENMESİ.....	603
<i>Cafer Bulut, Abidin Fidan, Mustafa Ergün, Mehmet Pazar, Nurhayat Dalkıran</i>	
HAVA KALİTESİ AÇISINDAN DENİZLİ’NİN KAZ DAĞLARI: ÇAMELİ.....	611
<i>Cansu Duman, Selahattin Akşit</i>	
ÇAMELİ İLÇESİNDE YAPILAN KADASTRO ÇALIŞMALARI VE İLÇEYE ETKİLERİ.....	627
<i>Ramazan Yoldaş Satılmış</i>	
ARAZİ TOPLULAŞTIRMASI ÇAMELİ ÖRNEĞİ.....	633
<i>Erkan Şenyiğit</i>	
ÇAMELİ ORMAN İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ TANITIM, FAALİYETLER ve HİZMETLERİ.....	641
<i>Erol Güner</i>	
ÇAMELİ ’DE GÜREŞ VE ÇAMELİ’ NİN GÜREŞÇİLERİ.....	653
<i>Hakan Tekin, Ayhan Ergen</i>	
ÇAMELİ FOTOĞRAF SUNUMU.....	659
<i>Velittin Kalıncara</i>	

Denizli Çameli Halı Kilim Dokumacılığı ve Kök Boyacılık

Yurduşen BACAKSIZ

Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Denizli

ybacaksiz18@posta.pau.edu.tr

Öz

Kültürel değerlerimizden olan el tezgahlarında yapılan halı-kilim dokumacılığı ve kök boyacılık zanaatı ne yazık ki günümüzde unutulmaya yüz tutmuş ve yapımı oldukça azalmıştır. Bu çalışmanın amacı bahsi geçen zanaatın yapımının bu denli azalmasının sebeplerini öğrenerek kültürel değerlerimizden olan halı-kilim dokumacılığı ve kök boyacılığın yapım aşamaları hakkında bilgi toplayıp bu bilgileri kayıt altına alarak unutulmasının önüne geçmektir. Çalışmayı gerçekleştirmek için ilk olarak halı-kilim dokumacılığı ve kök boyacılıkla ilgili literatürdeki kaynaklardan yararlanılacak daha sonra da Denizli'nin Çameli ilçesinde devam etmekte olan kilim dokumacılığı kurs merkezleri gezilip bölge halkı ile görüşülerek kilim dokumayı nasıl gerçekleştirdikleri ve kök boya yapımını hangi koşullarda, hangi bitki ve hayvanlardan yararlanarak yaptıkları öğrenilecektir. Bu çalışmada kültürel coğrafya ile halı – kilim dokumacılığı ve kök boyacılığı daha iyi ilişkilendirebilmek için, tümevarımsal bir yol izlenen ve gözlem yapmayı gerektiren nitel araştırma yönteminin kullanılmıştır.

Bu çalışma doğrultusunda Çameli de halen dokunmakta olan kilimler incelenmiştir. Çameli'nin Elmalı köyünde dokunan kilimlerde %100 yün iplik ve kökboya (*Rubia tinctorum L.*) kullanılmaktadır. Kilimlerde kullanılan desenler Elmalı köyüne ait desenlerdir ve coğrafi işareti alınmış olan bu desenler kabarma olarak kilimlere işlenmektedir. Elmalı köyünde dokunan kilimlerin Çameli'nin diğer köylerinde dokunan kilimlerden en büyük farkı Elmalıların kilimlere kabartma desen işlemesidir. Diğer köylerde dokunan kilimlere daha çok düz desen işlemesi yapılmaktadır. Edinilen bilgilere göre Çameli de kök boya yapımı gerçekleştirilmemektedir. Bu nedenle kök boya ile boyanan yün iplikler Ankara ve Afyonkarahisar illerinden temin edilmektedir. Elmalı köyünde devam eden kilim dokuma zanaatı Halk Eğitim tarafından unutulmaması için düzenlenen kurslar aracılığı ile sürdürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kökboya (*Rubia tinctorum L.*), Yün iplik, Kilim, Dokuma, Çameli, Elmalı, Kabartma Desen.

Abstract

Unfortunately, the craft of carpet-rug weaving and root dyeing made on hand looms, which is one of our cultural values, has unfortunately sunk into oblivion and its production has decreased considerably. The aim of this study is to learn the reasons why the production of the mentioned craft has decreased so much, to collect information about the production stages of carpet-rug weaving and root dyeing, which is one of our cultural values, and to record this information and prevent it from being forgotten. In order to carry out the study, first of all, the sources in the literature about carpet-rug weaving and root dyeing will be used, and then the rug weaving course centers in Denizli's Çameli district will be visited, and the people of the region will be interviewed to see how rug weaving is done and under which conditions, which plants and plants are used to make

madder. It will be learned what they do by making use of animals. In this study, in order to better associate cultural geography with carpet-rug weaving and root dyeing, a qualitative research method, which is followed in an inductive way and requires observation, was used.

In line with this study, the rugs still woven in Çameli were examined. 100% wool yarn and madder (*Rubia tinctorum* L.) are used in the rugs woven in Elmalı village of Çameli. The patterns used in the rugs are those of Elmalı village, and these patterns, whose geographical indication has been taken, are embroidered on the rugs. The biggest difference of the rugs woven in Elmalı village from the rugs woven in other villages of Çameli is that the people of Elmalı embroider the rugs in relief. The rugs woven in other villages are mostly embroidered with plain patterns. According to the information obtained, there is no root dye production in Çameli. For this reason, wool yarns dyed with madder are supplied from Ankara and Afyonkarahisar provinces. The rug weaving craft, which continues in Elmalı village, is carried on through courses organized by Public Education to ensure that it is not forgotten. **Keywords:** Root dye (*Rubia tinctorum* L.), Wool yarn, Rug, Weaving, Pineapple, Apple, Relief Pattern.

Keywords: Root Dye (*Rubia tinctorum* L.), Wool yarn, Rug, Weaving, Çameli, Elmalı, Embossed Pattern.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar hayatımızda önemli bir yeri olan ve evlerimizde gerek tabana gerekse de tablo gibi duvara asarak kullandığımız halı ve kilimler özellikle Anadolu kadını için oldukça önemli bir yere sahiptir. Anadolu kadınlarının kendi elleri ile dokudukları tabiri yerinde ise el emeği göz nuru olan halı ve kilimlere, kimselere anlatamadıkları duygularını, bazen özlemlerini bazen de hüznlerini, kimi zamanda aşklarını işlemişlerdir. Her yörede farklı anlamlara bürünen ve kendine özgü motifler ile dokunan halı ve kilimler geçmişte genç kızlar için önemli bir yere sahipken şimdilerde her ne kadar azalsa da bazı yörelerde halen devam etmektedir.

Türk milleti için kültürel anlamda oldukça büyük bir öneme sahip olan halı, kilim dokumacılığı ve kök boyacılığın tarihi oldukça eskidir. Günümüzde her ne kadar yapımı azalsa da halen devam eden bir zanaat olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca halı, kilim dokuma ve kök boyacılığın tarihçesine baktığımızda da anlaşılacağı üzere insanlık tarihi açısından dokuma önemli bir buluştur.

Halı ve Kilimin Tarihi

Yapılan araştırmalar sonucunda dokumacılık insanların üzerinde çalışmış olduğu en eski uğraş ve ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dokumacılık ilk insanlardan beri varlığını sürdürmektedir. İlk insanlar bedenlerini dış faktörlerden korumak amacıyla hayvan postlarından yararlanmışlardır. Daha sonra bitki sap ve lifleri ile dokuma yapmaya başlamışlardır. Bitkisel ve hayvansal liflerin birbirine eklenerek iplik yapılmasıyla dokumada önemli bir buluş yapılmış olup bunun sonucunda kişiler istedikleri uzunlukta dokuma yapabilmişlerdir (Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2016). İlk insanlar tarafından bu şekilde başlayan dokumacılık daha sonraları yün ve pamukların dokuması ile günümüzdeki şeklini almıştır. Araştırmalar sonucunda bilinen en eski halının M.Ö. 5-3. yüzyıllar arasında Orta Asya'da dokunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Dokunduğu bölgenin

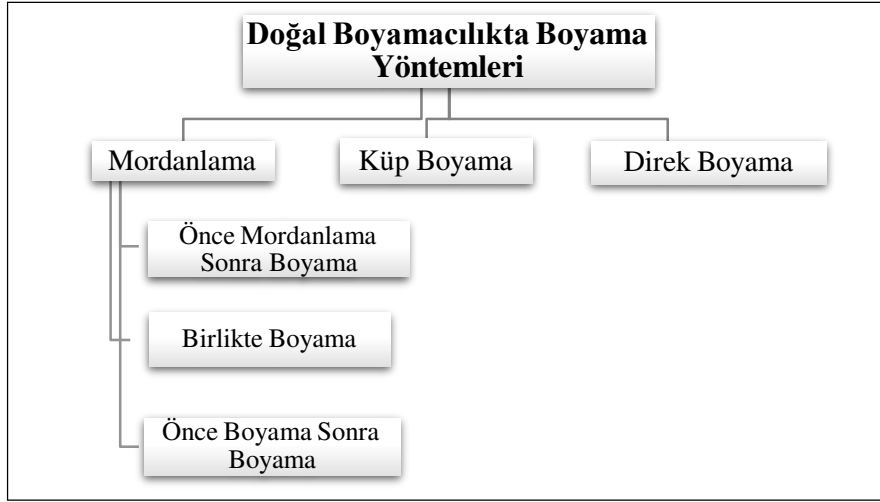
isminin verildiği halı Pazırık Halısı olarak adlandırılmaktadır. Önemli dokumalardan olan Kirkitli (kilim-sumak-zili-cicim) dokumalarını ortaya çıkaran ve geliştiren Türklerdir (Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2016). Halı ve diğer Kirkitli gibi dokumalar Türklerin Orta Asya'dan göç etmesi sonucunda tüm dünyaya yayılma göstermiştir. Halı ve kilim dokumalarının nasıl ortaya çıktığı net olarak bilinmemekle birlikte, insanların evlerinde örtü ve yaygı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu tür ürünlere ihtiyaç duymaları sonucunda, ortaya konduğu düşünülmektedir. İlk olarak yün iplikleri birbirinin arasından altlı üstlü geçirerek kilim üretimini gerçekleştirdikleri daha sonra da bu ipliklerin arasında kısa yün iplerini düğümleyerek halıyı yaptıkları düşünülmektedir (Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2016).

Kök Boyanın Tarihi

Türkiye'nin hemen her bölgesi kökboya (*Rubia tinctorum L.*) ziraatına uygundur. Kökboya (*Rubia tinctorum L.*) sulak ve gölgelik yerlerde özellikle dere yatakları civarında ve killi-kumlu, kireçli-killi, humusça zengin topraklarda yetişmektedir (Kayabaşı, Arlı ve Erdoğan, 1998: 84).

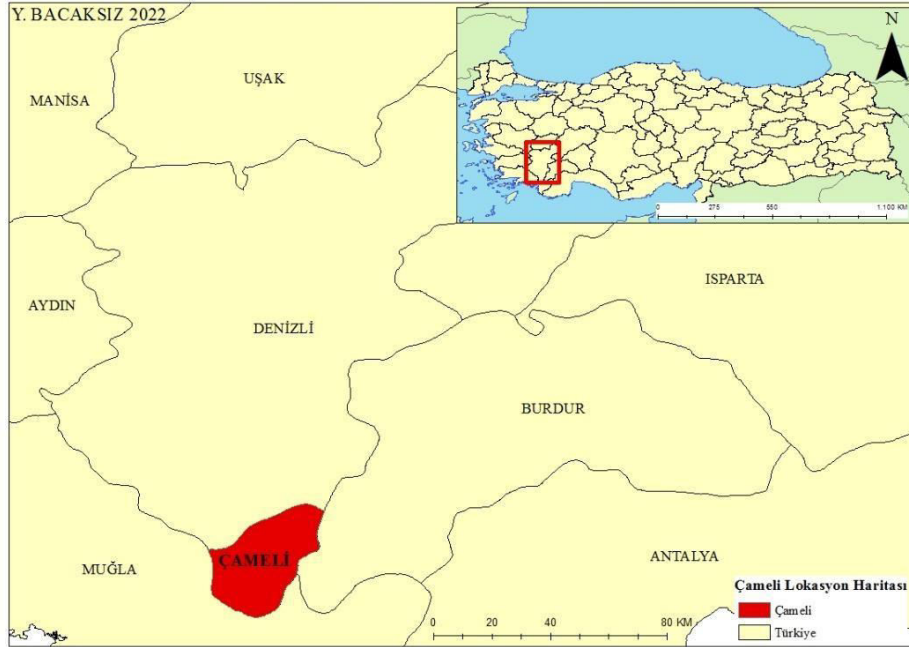
Boya bitkileri bir ya da iki yıllık bitkiler olmaktadır bunun yanında bu bitkiler bir yıl içerisinde toplanmamaları taktirde kuruyarak toprağa karışmaktadırlar. Doğal boyamada kullanılan bitkiler kullanıldığı yörede kendiliğinden yetişen bitkilerdir. Bu bitkiler toplanarak boyamada kullanılmaktadır. Bitkilerin atıkları bir yıldan daha kısa zaman içerisinde doğal gübre olarak toprakta karışmaktadır (Karadağ, 2007: 11). Bu bilgiler sonucunda şu çıkarımı yapabilmekteyiz; boyarmadde olarak kullanılan bitkiler kullanılsın ya da kullanılsın bir yılın sonunda tekrar kendiliğinden oluşmaktadır. Bu sebeple boyarmadde olarak kullanılan bitkilerin kullanılmaması bitkinin telef olduğu anlamına gelmemektedir. Metal tuzlar doğal boyamacılıkta kullanılmaktadır fakat son zamanlarda toksik, kanserojen ve çevre kirliliğine sebebiyet vermeyen metal tuzlardan sadece alüminyum ve demir şapları kullanıldığı öğrenilmiştir. Diğer metal tuzlar renk seçeneği olarak kullanılmasının dışında toksik, kanserojen ve çevre kirliliğine yol açmaktadırlar ve bu sebeplerden dolayı da kullanımları oldukça azdır (Karadağ, 2007: 11). Kısaca doğal boyamacılık için; boyamada kullanılmakta olan yöntemler geçmişten günümüze doğru geleneksel olarak kullanılmış yöntemlerin standart hale getirilerek tekrar güncellenmiş versiyonudur denebilmektedir (Karadağ, 2007: 11).

Ekolojik etmenler bitkide bulunan boyar madde miktarını önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü ısı, nem, toprak, yağış gibi etmenler aynı bitkide farklı boyar madde ve renk özelliği meydana getirebilir (Arlı, Kayabaşı ve Ilgaz, 1993: 92).

Şekil 1: Doğal boyamacılıkta boyama yöntemleri (Karadağ, 2007: 11-12-13)

Araştırma Sahasının Konumu, Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Harita 1: Denizli/Çameli Lokasyon Haritası

Çameli, Denizli'nin en güneyinde bulunan ilçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçenin şehir merkezine olan uzaklığı ise 107 km'dir. Çameli'nin deniz seviyesinden yüksekliği kaynaklarda 750 – 2313 metre arası olarak geçmektedir. “İlçe Muğla ve Burdur illeri arasında; kuzeyinde Acıpayam, güneyinde Fethiye, doğuda Gölhisar ve batısında Köyceğiz ilçeleri ile komşudur.” Çameli'nin yüzölçümüne bakıldığında 73.800 hektarlık bir alanı kapladığı bilgisi karşımıza çıkmaktadır. İlçenin genel olarak ormanlık alan içerisinde oldukça dağınık, biraz dalgalı, azda yayla karakterli bir araziye sahip olduğu dikkat çekmektedir. İlçe Akdeniz dağ iklimi tipinin etkisi altında bulunmakta olup bu iklim tipinin özellikleri sebebiyle kışlar soğuk-yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçmekte olup yağmurlar özellikle sonbahar mevsiminde, Ekim ayında başlar ve Nisan ayına kadar devam etmektedir. İlçede kış aylarında yağışlar genel olarak kar şeklinde düşmektedir.

Araştırma sahamız Ege ve Akdeniz bölgeleri sınırı içerisinde bulunmakta olup Denizli iline Acıpayam ve Serinhisar ilçeleri güzergahından 107 km'lik asfalt yol ile bağlanmaktadır. Çameli ilçesinin yol güzergahı, İstanbul, Aydın ve Denizli den, Muğla'nın turizm merkezleri olan Fethiye, Dalaman ve Ortaca (Dalyan) ilçelerine ulaşımında en kısa yol güzergahıdır. İlçeye bağlı 28 mahalle/köy bulunmaktadır (T.C. Çameli Belediyesi).

Çameli İlçesi Halı Kilim Dokumacılığı ve Kök Boyacılık

Araştırma sahası olan Çameli özellikle kilim dokumacılığı ve kök boyacılıkta oldukça önemli çalışmalara imza atmıştır. Yapılan araştırmalara göre Çameli Kilimi uzun yıllardır yörede üretilen el dokuması ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöreye özgü motif ve işlemlere sahip olan Çameli Kilimi %100 yün, %100 kök boya ve %100 kirman ipi kullanılarak tamamıyla el dokuması olarak üretilmektedir. Çameli Kilimlerinin en önemli özellikleri arasında motif ve renklerinde canlılık ile çeşitlilik ön plana çıkmaktadır. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Çameli Kiliminde kullanılan motif işleme tekniği, kabartma şeklindedir ve arkada bulunan renkler düz zemin oluştururken motif onun üzerinde kabarmış bir şekilde durmaktadır (ÇAMKAD, 2020).

Kaynaklardan elde edilen bilgilerde Çameli Kilimleri üzerindeki motiflerin, yaşanılan çağın özelliklerini ve bunun yanında yörenin kültür, gelenek ve göreneklere, kilimi dokuyan kişinin beklentilerine göre oluşmaktadır. Kaynak kişiler ile yapılan görüşmeler sonucunda yörede dokunan kilimlerde daha çok analık ve doğurganlık, bereket, uğur, kısmet, mutluluk, neşe, uzun ömür, kahramanlık ve kuvvet, kötü bakışları uzaklaştırma, soyun ölümsüzlüğünü simgeleyen motiflerin kullanıldığı anlaşılmıştır. Gerek yapılan araştırmalar gerekse de arazi çalışması sırasında Çameli de halı dokunmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmayı gerçekleştirmekteki asıl amacım Denizli'nin Çameli ilçesinde uzun yıllardır yapılmakta olan halı – kilim dokumacılığı ve kök boyacılığın nasıl, hangi şartlarda yapıldığı ile kök boya üretiminde kullanılan bitki veya hayvan türleri hakkında bilgi sahibi olmak, bu bilgileri kayıt altına alarak unutulmasının önüne geçmektir.

Yöntem

Bu çalışmada kültürel coğrafya ile halı – kilim dokumacılığı ve kök boyacılığı daha iyi ilişkilendirebilmek için, tümevarımsal bir yol izlenen ve gözlem yapmayı gerektiren nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlk önce halı-kilim dokumacılığı ve kök boyacılıkla ilgili tarihsel süreç ve kök boyamacılığında kullanılan bitki ve hayvan türleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Sonrasında ise araştırma sahasının fiziki ve beşerî özellikleri hakkında araştırma yapılarak, bölgenin yükseltisi, topografik özellikleri, iklim – bitki örtüsü, bölgede yaşayan hayvan türleri ve ilçedeki sosyo-ekonomik faaliyetler hakkında araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar doğrultusunda, çalışma sahasının coğrafi özellikleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Bu bilgiler dahilinde araştırma sahasına gidilmeden önce sahaya uygun hazırlıklar yapılmıştır. Araştırma sahasının coğrafi özellikleri hakkında tamamlanan literatür taramaları sonrasında, ArcGIS programı ile araştırma bölgesi olan Denizli'nin Çameli ilçesine ait lokasyon haritası hazırlanmıştır. Daha sonra Çameli ilçesinde yapılan halı – kilim dokumacılığı ve kök boyacılık hakkında

literatür taraması yapılmıştır. Çameli ilçesine bağlı halı – kilim dokumacılığı ve kök boyacılık yapılan üç mahalle araştırılıp bu mahaller hakkında hem internet ortamından hem de araştırma sahasına düzenlenecek olan arazi çalışması sırasında bilgi edinilmiştir. Yapılan araştırmalar derlenerek çalışmaya eklenmiştir.

Gerekli tüm araştırmalar yapıldıktan sonra araştırma sahasına uygun plan dahilinde Denizli merkezden yola çıkılarak Çameli ve mahallelerine arazi çalışması düzenlenmiştir. Bu arazi çalışması araştırma bölgesinin hava şartları ve bölgenin coğrafi özellikleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Denizli'nin Çameli ilçesine gidilerek bölge halkı ile konuşulup halı – kilim dokuması yapan kişiler öğrenilmiştir. Daha sonra halı – kilim dokuyan kişiler ile görüşülüp ürünleri hangi şartlarda ürettikleri ve halı – kilim üretim aşamaları sorularak bu konular hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Aynı kişilere halı – kilim dokumada kullandıkları kök boyalar ve bu kök boya yapım için neleri kullandıkları, hangi aşamalardan geçirdikleri vb. sorulara cevap aranmıştır. Gerekli bilgiler toplandıktan sonra kişilerden izin isteyerek dokuma yapılan tezgâhların ve atölyelerin fotoğrafları çekilmiştir. İlçedeki araştırmam bittikten sonra yine ilçede yaşayan kişilerden alınmış bilgiler doğrultusunda halı – kilim dokumacılığı yapan üç mahalle öğrenilerek aynı gün bu köyler ziyaret edilmiştir. Ziyaret edilen köyde yaşayan 3 kişi ile görüşülüp halı – kilim dokumacılığı ve kök boya üretiminde kullanılan malzemeler öğrenilip fotoğraflanmıştır. Tüm yapılan araştırma ve arazi çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda kök boya yapımı deneyi gerçekleştirilmiştir. Bu deney ile hem kök boya yapımı ile ilgili bilgiler teyit edilmiş hem de boyama işleminin aşamaları tecrübe edilmiştir.

Bulgular

Yapılan çalışmalar sonucunda unutulmaya yüz tutmuş olan halı-kilim ve kök boyacılık zanaatının yapımının oldukça azaldığı, araştırma sahası olan Denizli/Çameli Elmalı köyünde her ne kadar az kişi tarafından yapılsa da kilim dokumanın halen yapıldığı fakat kök boyacılığın tamamen bittiği ve nasıl yapıldığının bilinmediği sonucuna varılmıştır. Elmalı köyünde dokunan kilimleri diğer kilimlerden ayıran en büyük özellik ise kilimlerde kabartma desenlerin (*fotoğraf 1*) ve kök boyalı yün iplerin kullanılması olduğu kanısına varılmıştır.

Fotoğraf 1: Kabartma desen kullanılan dokunan kilimler

Fotoğraf 2: Düven tezgahında dokunan kilimler

Fotoğraf 3: Elbise Çuvalı

Elmalı köyünde kilim dokumanın yanında Elmalı Bezi olarak adlandırılan fotoğraf 4'de de görülmekte olan bez dokunmaktadır. Elmalı Bezinde %100 pamuktan üretilen iplik kullanılmaktadır. Bu bezin dokunma şekli kilime benzese de daha hassas ve ince işçilik gerektirmektedir. Çünkü bezin dokunmasında kullanılan ipler oldukça ince bir yapıya

sahiptir. Yapılan araştırmalar ve kaynak kişiler ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ameli de el tezgahlarında halı dokumanın yapılmadığı anlaşılmıştır.

Fotoğraf 4: Elmalı Bezi ve dokunduğu tezgahlar

Kök Boya Yapım Deneyi

Burdur/Glhisar’da yaşayan kaynak kişiler ile gerek yüz yüze gerekse de telefon ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda bölgede halı-kilim dokumanın el tezgahlarında ve kök boyalı ipler ile yapımının tamamen bittiği, sadece makine halılarının ve kilimlerinin dokunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Fakat kaynak kişiler ile yapılan görüşmede 80 yaşındaki bir teyzemizin kök boya yapımını bildiği öğrenilmiş olup bu teyzemiz ile telefon aracılığı ile görüşülerek kök boya yapımını nasıl gerçekleştirdiği, ne gibi aşamalardan geçtiği ve hangi maddeleri kullandığı öğrenilmiştir. Elde edilen kök boya yapımı bilgilerinin hem teydi hem de yapım aşamalarını bizzat yaparak görme isteği üzerine kök boya yapımı deneyi gerçekleştirilmiştir. Bu deney sonucunda kök boya yapımında boyarmaddenin renginin kalıcılığını arttırmak ve yine boyarmaddenin kullanılan beze ya da ipe rengini daha iyi vermesini sağlamak amacıyla şap kullanıldığı öğrenilmiştir ve deney sonucunda da (fotoğraf 5-6-7) şaplı, kaya tuzlu ve şap + kaya tuzlu bezlerin renklerindeki gerek canlılık gerekse de kalıcılık gözlemlenmiştir. Mordanlama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen deneyde sadece şap kullanılarak boyanan bezde kalıcılık ve canlılık daha fazla olmuştur. Deney yapıldığında, boyarmaddenin renginin kalıcılığı sağlamasında, ip veya bez ile rengin bağlanması için farklı bir maddeye ihtiyaç olduğu anlaşılmış olup, deneyimizde bu bağlayıcı madde şap olmuştur. Kaya tuzu + şap ile yapılan mordanlama işleminde sadece kaya tuzlu beze göre daha fazla kalıcılık sağlanmış ve renk daha iyi bir şekilde girmiş olsa da sadece şap ile yapılan mordanlama işlemindeki bezin rengi daha mat, kalıcı ve canlı olduğu görülmüş olup kalıcılığın sadece şap kullanılarak boyanan bezde daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Bu deneyden şu çıkarımı yapmak doğru olacaktır ister kimyasal boya ister doğal boyarmadde kullanılarak boyanacak olan iplikler şap ile mordanlama işlemi yapılması durumunda ipteki kalıcılık daha fazla olacaktır. Bahsi geçen durumda kimyasal boya ile doğal boyarmadde arasındaki en büyük fark, kimyasal boyada adından da anlaşılacağı üzere çeşitli kimyasal maddeler kullanılarak üretimi gerçekleşmesi ve kimyasal maddelerin insan sağlığı açısından zararlı olmasının yanında, içerisinde bulunan kimyasal nedeniyle ipliğe de zarar verecek olmasıdır. Bu nedenle boyanın şap kullanılarak her ne kadar kalıcılığı arttırılsa da ipliğe vereceği zarar sebebiyle, kimyasal boya ile boyanan iplikle dokunan kilimin ömrü; doğal boyarmadde ile boyanan iplikle dokunan kilime göre daha az olacaktır. Tüm bu etmenler göz önünde bulundurulduğunda kök boya yapımının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 5: Kaya Tuzlu

Fotoğraf 7: Şaplı

Fotoğraf 8: Kaya Tuzu + Şaplı

Kök boya deneyini gerçekleştirirken kullanmış olduğumuz yöntem mordanlama yöntemidir. Boyarmaddeler ile bezin birbirine bağlanmasını sağlamak ve güçlendirebilmek amacıyla aracı bir maddeye gereksinim duyulmaktadır. Bu aracı madde mordanlama işleminde en çok tercih edilen şap olmuştur. Fotoğraflarda da görüldüğü üzere boyarmaddenin rengini en güzel ve kalıcı verdiği şap ile kaynatılan tenceredeki bez olmuştur. Kaya tuzu ile kaynatılan bezde de her ne kadar boyarmadde beze rengini vermiş olsa da daha açık bir renk meydana gelmiştir. Bu deneyle üç farklı renk elde edilmiştir. Gerek araştırmalarda gerekse de kaynak kişilerden elde edilen bilgiler ile deney sonucu karşılaştırıldığında bariz bir şekilde ortadadır ki şap ile kaynatılan bez daha koyu renkli ve canlı durmaktadır. Kaya tuzu ve şap ile kaynatılan bez de her ne kadar sadece kaya tuzu ile kaynatılan beze göre rengi daha kalıcı ve mat görünse de sadece şap ile kaynatılan beze göre daha soluk bir renge sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

Kilim dokuma zanaatının devamı ve unutulmasının engellenmesi için gerek halk eğitim gerekse de belediye tarafından çalışmalar yürütülse de bu çalışmaların yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Türkiye ve Denizli’de olduğu gibi Çameli içinde oldukça önemli bir kültür olan kilimin, dokunmaya devam etmesi ve unutulmaması için önlemler alınması gerekmektedir. Kaynak kişiler ile yapılan görüşmeler sonucunda Çameli ilçesinde hiç kimse tarafından kök boya yapımının bilinmediği kanısına varılmıştır. Kök boyalı kilimlerin dokunmasının devam edilebilmesi için öncelikle gerek halk eğitim hocalarının gerekse de halkın kök boya yapımı hakkında kendisini geliştirmesi ve öğrenmesi gerekmektedir. Bu şekilde ilçe kök boyalı ipleri farklı illerden temin etmek durumunda kalmayacağı gibi yeni renkler ve yöntemler bulabilir bunun yanında kök boyalı ipleri başka şehirlere satarak yeni bir kazanç kapısı sağlayabilir. Bu nedenle halk eğitimde kilim dokuma kursunun yanında kök boya yapımı kursu açılabilir ve kök boya yapımını bilen, deneyimli ve alanında uzman kişiler gerek genç nesille gerekse de bu iş ile ilgilenen insanlara, tecrübe ve bilgilerini aktarılabilir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesindeki en büyük etken bahsi geçen zanaatların unutulmasını engellemek ve edinilen bilgileri gelecek nesillere aktarma isteğidir. Kilim dokuma ve kök boyacılık zanaatının unutulmasını engellemek amacıyla önerilerde bulunmak gerekirse; öncelikle bu iş için biraz daha gönüllü insanlara ihtiyaç vardır. Kök boya ile boyanan ve el tezgahlarında dokunan kilimler oldukça emek isteyen, yapımı uzun süren ve bunların yanında maliyetli bir iştir. Bu nedenle makine halıları ve kilimleri günümüzde daha çok tercih edilmektedir. Makinede dokunan kilimler daha az iş gücüyle daha kısa sürede dokunduğundan maliyeti de düşürmektedir. Fakat bu kilimler kısa

ömürlü olup kök boyalı ve el tezgahında oldukça emek verilerek dokunan kilimlere göre daha dayanıksız ve sağlık açısından da çok uygun değildir. Bu nedenle kişinin her ne kadar ucuza ürün aldığı düşünülse de aldığı ürünü uzun süre kullanamayacağından yeni bir ürün almasına sebebiyet verecek ve bu da kişinin daha çok para harcamasına neden olacaktır. Ayrıca halı-kilim dokuma ve kök boyamacılık hem ülkemiz hem de bölgemiz için oldukça önemli bir kültürdür. Tüm bu etmenler nedeniyle halı-kilim dokumanın ve kök boyacılığın unutulmaması, devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bahsi geçen zanaatın gelecek nesillere aktarımı, unutulmasını engellemenin en önemli yolu olacaktır. Bunun için şu çalışmalar yapılabilir; meslek liselerinde ve üniversitelerde bu işlerle ilgili bölümler yaygınlaştırılarak bilinir. Bunun yanında ülke çapında tüm halk eğitim merkezlerinde halı-kilim dokuma ve kök boya yapımı kursları yaygınlaştırılarak özellikle ev hanımlarının hem bu işten gelir elde etmeleri sağlanacak hem de bu işin diğer kuşaklara aktarımı sağlanmış olacaktır.

Çameli kilimlerinin özellikleri ve önemi; reklamlar, posterler ve broşürler aracılığı ile gerek sosyal medya ve televizyon gibi kanallarla yazılı ve görsel olarak, gerekse de düzenlenen sempozyum, panel forum vb. sözlü anlatım türleri ile sözlü olarak tanıtılmalıdır. Bunun yanında festivallerle ve fuar alanları açarak, ülke çapında tanıtılmalı hatta diğer ülkelere de duyurulmalıdır. Bu sayede hem ilçe hem bölge hem de ülke için gelir kaynağı olacak yeni bir sektör geliştirilerek, varlığı devam eden fakat unutulmak üzere olan zanaat, tekrar gün yüzüne çıkarılmış olacaktır. Bu durum ilçenin göç vermesini engelleyeceği gibi göç almasını sağlayacak ve ilçenin nüfusunu arttıracaktır. Yapılan tanıtımlar ile kilimlerin satışının yanında Çameli'nin doğal güzellikleri de tanıtılmış olup turizm faaliyetlerini arttıracaktır. Böylece ilçede ekonomik anlamda da bir hareketlilik başlayacak ve gerek ilçe halkı gerekse de belediye için pozitif gelişmeler yaşanacaktır. Bu bağlamda Çameli için oldukça değerli olan kilim dokuma ve kök boya zanaatına daha fazla bütçe ayırılmalıdır. Yapımının devamlılığını sağlamak için kurslar yaygınlaştırılmalı, insanların bu işi yapma isteğini artırmak amacıyla da mesleğin çekici yönleri gösterilmeli, halk bilinçlendirilmelidir. Devlet tarafından kilim dokuma malzemeleri hibe olarak karşılanmalı, bu işi yapacak ve geliştirecek kişilere düşük faizli krediler ile destek verilmelidir. Aynı zamanda ürünlerin tanıtımı ve satışı için fuar alanları ile pazar alanları oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, (2016), Halı – Kilim Dokuma, Tkhv.org.tr, <https://tkhv.org.tr/sanat-atolyeleri/hali-kilim-dokuma/> (29.11.21)
- T.C. Çameli Belediyesi Resmi Wep Sitesi, <https://www.cameli.bel.tr/sayfa/konumu.html> (30.12.21)
- KARADAĞ R. (2007), Doğal Boyamacılık, Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletme Müdürlüğü, Ankara, <https://mimoza.marmara.edu.tr/~ozan.deveoglu/A12.pdf> (13.12.21)
- Çameli Üreten Kadınlar Derneği, (2020), ÇAMKAD, <https://camkad.com/cameli-kilimi/> (30.12.21)
- ARLI M., KAYABAŞI N., ILGAZ F. (1993), El Dokuması Halıcılıkta Bitkisel Boya Kullanımının Önemi, Tekstil ve Mühendis, (yıl 7, sayı 38): 92.
- KAYABAŞI N. ARLI M. ERDOĞAN Z. (1998), Kökboya (Rubia tinctorum L.)’dan Elde Edilen Renkler ve Bu Renklerin Yün Halı İplikleri Üzerindeki Işık ve Sürtünme Haslıkları, Tarım Bilimleri Dergisi 4 (3), 84-90 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1825875> (11.02.22)
- EŞBERK T., KÖŞKER Ö. (1945), Kök Boya (Rubia tinctorum L.), Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Dergisi, cilt 4, sayı 1, Ankara: 1945: 376
- ARLI M., KAYABAŞI N., ILGAZ F. (1993), El Dokuması Halıcılıkta Bitkisel Boya Kullanımının Önemi, Tekstil ve Mühendis, (yıl 7, sayı 38): 92.
- ARLI M. (1984), Doğal Boyalarda Boyama Yetenekleri Üzerine Düşünceler. 2. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları no:19

Youtube Link: <https://www.youtube.com/watch?v=ie-fq2t4v4I>